

PIOTR BOREK

(Uniwersytet Jagielloński)

Filologia porównawcza. Wprowadzenie do metodologii Sheldona Pollocka

STRESZCZENIE

Sheldon Pollock należy obecnie do najbardziej wpływowych zachodnich uczonych zajmujących się epoką wczesnonowożytną w Azji Południowej. Zasadnicza część jego dorobku naukowego koncentruje się wokół szeroko pojmowanej filologii indyjskiej i tradycji intelektualnych tamtej części świata. Materiał empiryczny, obejmujący zarówno twórczość w językach indoeuropejskich, jak i drawidyjskich, który został wykorzystany w głównym dziele Pollocka *The Language of Gods in the World of Men: Sanskrit, Culture and Power in Premodern India* (2006), może z powodzeniem przykuć uwagę także historyków literatury europejskiej czy amerykańskiej. Dzieło to dostarcza nam spory zakres koncepcji i narzędzi badawczych, które wpisują się w nową propozycję metodologiczną w dziedzinie literatury porównawczej. Pollocka teoria języków kosmopolitycznych i regionalnych oferuje bowiem interesującą perspektywę badawczą, użyteczną nie tylko dla badaczy Azji Południowej. Jego zasadnicze postulaty, by „znajdować to, czego nie szukamy” i by przed określeniem znaczenia kolonializmu odtworzyć tło świata przedkolonialnego, prowadzą do sformułowania teorii kultury i władzy, to znaczy określenia wzajemnych relacji między domenami *radźja* i *kawja* w kształtowaniu tego, co uznajemy za literackie w odniesieniu do okresu wczesnonowożytnego. Celem niniejszego artykułu jest przybliżenie czytelnikowi kluczowych zagadnień z warsztatu Sheldona Pollocka i jego sugestii, by wielość nomotetycznych historii literatury zastępować tak zwanymi szerszymi historiami kultur literackich.

SŁOWA KLUCZOWE

filologia, sanskryt, język kosmopolityczny, język wernakularny, kultura literacka, kultura i władza, Sheldon Pollock, metodologia

E-mail autora: indologia@icloud.com

Sheldon Pollock piastuje obecnie stanowisko profesora Katedry Studiów Południowoazjatyckich Arvinda Raghunathana na Uniwersytecie Columbia w Nowym Jorku. Ukończył studia w zakresie literatury klasycznej (greckiej), a następnie sanskrytu. Do jego specjalizacji należą filologia staroindyjska, indyjska historia intelektualna oraz porównawcza historia intelektualna, która stanowi jego docelowy obszar zainteresowań. Aktualnie kieruje międzynarodowym projektem „Sanskrit Knowledge Systems on the Eve of Colonialism” i jest redaktorem prowadzącym „Murty Classical Library of India”, znaczącego przedsięwzięcia, stawiającego sobie za cel udostępnienie w przekładzie angielskim ogromnego spectrum ważnych dzieł literackich powstałych w różnych językach południowoazjatyckich. Jest autorem obszernej monografii *The Language of the Gods in the World of Men: Sanskrit, Culture, and Power in Premodern India* (2006), stanowiącej dziś obowiązkowy punkt odniesienia dla badaczy literatury wczesnonowoczesnej zajmujących się Azją Południową. Wydanie tego dzieła poprzedziła publikacja *Literary Cultures in History: Reconstructions from South Asia* (2003). Jest to powstałe pod redakcją Pollocka studium przypadków skoncentrowane wokół koncepcji kultur literackich. Koncepcja ta w zamierzeniu ma zastąpić nieprzystającą do rzeczywistości subkontynentu nomotetyczną historię literatury.

Z punktu widzenia teoretyka literatury, nie tylko orientalisty, prace Pollocka zasługują na uwagę jako nowa propozycja metodologiczna w zakresie komparatystyki literacko-kulturowej. Dyscyplina, której upadek wieścili u schyłku XX wieku Alvin Kernan i Susan Bassnett, a następnie Gayatri Chakravorty Spivak w swojej książce *Death of a Discipline*¹, zyskuje w ujęciu Pollocka nową perspektywę badawczą. Niniejszy artykuł jest próbą przedstawienia jej składowych.

Wprowadzenie do metodologii Sheldona Pollocka należy rozpocząć od zasygnalizowania kluczowych dla jego prac pojęć z zakresu badań kulturowych obecnych już w postnowoczesnych teoriach literatury. Amerykański historyk, a także teoretyk literatury, posługuje się w swoich pracach szeregiem terminów, których rozumienie problematyzuje w oparciu o badania nad literaturami pozaeuropejskimi. Należy jednak mieć na uwadze, że badany przez Pollocka materiał południowoazjatycki stanowi punkt wyjścia do rozważań porównawczych, wymagających angażowania badań nad rozwojem literatur z innych rejonów świata, w tym europejskiej.

---

¹ J. Hart, *The Futures of Comparative Literature: North America and Beyond*, „Révue de littérature comparée” 2006, no 317, s. 3.

Główne pojęcia, wokół których Sheldon Pollock buduje swoją metodologię, to kultura, władza oraz (przed-)nowoczesność. Jednocześnie wprowadza do dyskursu teoretyczno-literackiego własną interpretację koncepcji kultury literackiej, której podbudowę stanowi pragmatyczne rozumienie literackości. Można powiedzieć, że w ten sposób Pollock przekształca swój warsztat historyka literatury w warsztat historyka kultur literackich.

Innymi słowy, wychodząc od rozważań nad zależnościami między kulturą a władzą, regionalnie zróżnicowanymi formami nowoczesności, a zatem i przednowoczesności, zarysowuje on wewnętrznie złożone obszary kultur literackich o dużym zasięgu geograficznym, które następnie zestawia celem dostrzeżenia podobieństw i różnic ukazujących specyfikę rozwoju omawianych kultur.

PROCES BADAWCZY²

Badając indyjską przednowoczesność, Pollock wykazuje, że literatura jest nierozzerwalnie związana z władzą, że „tworzy, a nawet konstytuuje formy życia politycznego, które także ją modułują”³. Teksty są tym, co odzwierciedla świat, a zarazem go tworzy. Stosowany przez niego termin *methodological particularity* należy rozumieć nie tyle jako metodologiczną skrupulatność, ile raczej jako perspektywę badawczą wymagającą przyglądania się tekstom z osobna, bez z góry przyjętych kategorii poznawczych, które zostały wykształcone na podstawie badań nad literaturami wchodzącymi w zakres jednego tylko, zawsze szczególnego obszaru kulturowego. Choć Pollock nie posługuje się koncepcją kradzieży czy zawłaszczania, jego założenia przywołują na myśl te badania nad kulturą, które krytykują wynikające z etnocentrycznych tendencji europejskie próby narzucania światu własnej opowieści⁴. Ta niemal inherentna krytyka dotyczy przede wszystkim warsztatu filologa, ale łatwo rozciągnąć ją na inne obszary humanistyki, zwłaszcza na warsz-

² Wszystkie polskie przekłady cytowanych fragmentów prac Sh. Pollocka, artykułu R. Gould i H. Tiekena w tłumaczeniu własnym.

³ R. Gould, *How Newness Enters the World: The Methodology of Sheldon Pollock*. „Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East” 2008, Vol. 28, No. 3, s. 535 „Pollock’s operative presumption is that literature is always related to power, that in fact it creates and even constitutes forms of political life, as well as being inflected by these forms”.

⁴ Por. J. Goody, *Kradzież historii*, tłum. J. Dobrowolski, Warszawa 2009 (wyd. angielskie 2006).

tat historyka. To właśnie świadomość kategoryzacji łatwo zauważalnej dla ukształtowanego w duchu zachodniej nauki badacza kultur pozaeuropejskich legitymizuje u podstaw zasadność podejścia proponowanego przez Pollocka. Za punkt wyjścia w procesie badawczym należy przyjąć w pierwszej kolejności tekst, a następnie jego kontekst, a nie teorię czy kategorię. Nieprzystawalność istniejących pojęć do odkrytych lub na nowo odkrywanych kultur skłania do powrotu ku badaniom idiograficznym.

Warto zauważyć, że ten kierunek zmian w perspektywie badawczej z coraz mniejszym oporem akceptowany jest dzisiaj w zachodnich kręgach akademickich. W Polsce postulat idiograficzny wyraża z całą stanowczością znamienita poznańska historyk, Ewa Domańska. Tak uzasadnia ona próbę adaptacji teorii ugruntowanej dla potrzeb historyka:

Humanistycy (historii) potrzebny jest *obecnie* nowy metajęzyk, który nie może zostać stworzony bez refleksji na temat rehabilitacji istniejących w tradycji pojęć, jak i umiejętności generowania nowych. Dlatego też tworzenie na podstawie badań przypadków nowych pojęć uważam za szczególnie ważny obecnie cel badania przeszłości⁵.

Odwołanie do Domańskiej jako historyka uważam w tym miejscu za zasadne z uwagi na wciąż nurtujący problem indyjskiej ahistoryczności. Bez wątpienia dzięki postępowi, jaki dokonał się w myśleniu o naturze historiografii na Zachodzie w latach 70. i 80. minionego wieku, Pollock rości sobie prawo do mówienia o historii w związku z literaturą. Należy w tym momencie zastrzec, że proponowany przez niego proces badawczy wymaga jeszcze większej czujności niż zaadaptowana przez Domańską dla potrzeb historyka socjologiczna teoria ugruntowania. Dobitnie świadczy o tym postulat Pollocka, że potrzebujemy odnajdywać to, czego nie szukamy⁶.

KULTURA LITERACKA

Termin „kultura” w pracach Pollocka odnosi się przede wszystkim do jednego z jej podzbiorów, tj. języka, a konkretnie specyfiki jego związku z literaturą.

⁵ E. Domańska, *Historia egzystencjalna*, Warszawa 2012, s. 175.

⁶ Sh. Pollock, *We need to find what we are not looking for*, „IIAS Newsletter” 2007, No. 43. Postulat ten jest tytułem artykułu, który ukazał się wiosną 2007 roku w kwartalniku „IIAS Newsletter” poświęconym porównawczym historiom intelektualnym Azji okresu wczesnonowoczesnego. Artykuł pt. *We need to find what we are not looking for* jest refleksją na temat prowadzonego przez Pollocka w maju i czerwcu 2006 roku w Lejdzie seminarium mistrzowskiego.

Jak sam filolog objaśnia we wstępie do dzieła *The Language of the Gods in the World of Men. Sanskrit, Culture and Power in Premodern India*:

Czasami kolokacja *kultura literacka* używana jest tu do opisu zestawu dynamicznych praktyk, poprzez które języki są wytwarzane jako odrębne podmioty, i literatur tworzonych w kontekście życia społecznego i politycznego, które pomagają kształtować te praktyki nawet wówczas, gdy samo jest przez nie kształtowane⁷.

By lepiej zrozumieć, czym wedle Pollocka jest termin „kultura literacka”, należy przyjrzeć się, w jaki sposób konceptualizuje on pojęcie samej literatury. Podstawowym założeniem metodologicznym badań historycznych jest dla Pollocka i jego uczniów wielokrotnie i na różne sposoby parafrazowane i do pewnego stopnia, acz niekoniecznie celowo podważające zasadność badań postkolonialnych w obecnym kształcie stwierdzenie, że nie można zrozumieć skutków kolonializmu bez poznania rzeczywistości, która bezpośrednio ten kolonializm poprzedzała. We wstępie do cytowanego już dzieła Pollock pisze, że „nie zrozumiemy przeszłości, dopóki nie uchwycimy tego, jak ci, którzy ją tworzyli, rozumieli swoje działania i motywacje”⁸. Idąc tym tropem, amerykański teoretyk, odzegnując się od przeważających w czasie ostatnich dwóch dekad postmodernistycznych twierdzeń, że literaturą może być wszystko, proponuje jednocześnie odejście od ontologicznego definiowania literatury na rzecz definiowania pragmatycznego. Określenie przedmiotu badań literatury możliwe jest w jego ujęciu poprzez „wskazanie na sposoby, w jakie teksty są wykorzystywane, bardziej niż definiowanie, czym te teksty są inherentnie i esencjonalnie”⁹. We wstępie do tomu zbiorowego *Literary Cultures in History. Reconstructions from South Asia*, prezentacji literatur południowoazjatyckich, umożliwiającej perspektywę porównawczą filologom zajmującym się innymi kulturami literackimi, Pollock dookreśla pojęcie literatury, formułując następujący postulat metodologiczny:

---

⁷ „Sometimes the collocation «literary culture» is used here to describe a set of dynamic practices by which languages are produced as distinct entities and literatures created within a context of social and political life that helps to shape these practices even while being shaped by them”. Idem, *The Language of the Gods in the World of Men. Sanskrit, Culture, and Power in Premodern India*, Delhi 2007, s. 2.

⁸ „[...] we cannot understand the past until we grasp how those who made it understood what they were making, and why”. Ibidem, s. 3.

⁹ „There are good reasons for arguing – and many have argued this for the past two decades or more – that anything can be literature; that the term needs to be understood pragmatically rather than ontologically, as pointing to ways certain texts are used rather than defining what those texts inherently and essentially are”. Ibidem, s. 2.

Zamiast z góry decydować, czym jest literatura (lub w ogóle nie decydować się na podejmowanie takiej decyzji), chcieliśmy postawić pytanie o to, jakie decyzje o tym, czym jest literatura, lokalnie podejmowano i jak te decyzje mogły się zmieniać w czasie. Zamiast oddzielać ustne od pisanego lub automatycznie zakładać, że wprowadzenie druku wyeksportowanego z Europy miało wszędzie jednakowe konsekwencje, chcieliśmy zbadać, jakie związki istniały między literaturą a nierzadko współzysującym łańcem kultur oralnych, manuskryptów i druku¹⁰.

Pollock zastrzega, że niemożliwe jest rozeznanie w tekście bez uchwycenia tego, jak odbierali go współcześni mu czytelnicy. Bez tego będziemy skazani na odczytywanie go w sposób obcy jego pierwotnym odbiorcom. Postulat ten zakłada równocześnie, że zrozumienie istoty literatury w obrębie badanej kultury literackiej możliwe jest dzięki refleksji nad współczesnym jej myśleniem metaliterackim. Tylko tak można dotrzeć do znaczenia, jakie kultura literacka miała dla historii.

LITERATURA A HISTORIA

Wedle Pollocka zarówno literatura, jak i historia są praktykami. Historia jest w jego ujęciu używaniem przeszłości, podobnie jak literatura jest używaniem tekstów. Przeciwstawia się on w ten sposób zawłaszczającej mówienie o przeszłości zachodniej dominacji tej formy wiedzy, którą jest historia w duchu pozytywistycznym. Proponuje zaakceptować termin roboczy *ethistory* na określenie wszelkich dziejowo uwikłanych form narracji, które nie spełniają kryteriów wciąż autorytatywnego modelu zachodniego. Tak pluralistycznie rozumiana kategoria historii daje podstawy, by uznać przez zgoła dwieście lat opłakiwaną ahistoryczność Indii za skutek niecierpiącego lub niemającego dotąd merytorycznego kontrargumentu zachodniego monopolu na język nauki. Pollocka uniwersalna propozycja definiowania historii zakłada jednak istotną różnicę między tekstami a przeszłością. Te pierwsze są:

---

¹⁰ „Instead of deciding in advance what literature is (or deciding not to decide), we wanted to ask what literature has been decided to be, and how local decisions may have changed over time. Instead of segregating the oral from the literate, or mechanically assuming that the transition to print was exported from Europe with the same consequences everywhere, we wanted to explore what relationships have existed between literature and the often simultaneous orders of oral, manuscript, and print cultures”. Idem, *Introduction*, [w:] *Literary Cultures in History. Reconstructions from South Asia*, ed. Sh. Pollock, Berkeley, Los Angeles & London 2003, s. 14–15.

[...] obiektami intencjonalnymi ze strukturą znaczeniową intersubiektywnie dzieloną między autora czy mówcę a czytelnika czy słuchacza. Przeszłość nie jest wyłącznie takim obiektem [...]. Ma szerszą wymiarowość, która może powodować niezdolność pierwotnych podmiotów do jej uchwycenia, przez co nie została nazwana lub nawet nie była obecna we współczesnym jej dyskursie w Azji Południowej¹¹.

KRYTYKA HISTORII LITERATURY (TELEOLOGII)

Rozumienie kultury literackiej związane jest z krytyką koncepcji języka narodowego, w szczególności relacji języka i narodu. Podział na narody, a w dalszej kolejności na państwa, który dokonał się zgodnie z kryteriami językowymi, nie jest sprawą oczywistą. Granice między państwami nie wykształciły się wskutek istnienia różnych języków na mapie Europy. Proces ten według Pollocka był odwrotny. Twierdzi on, że „jeśli języki służą rozróżnieniu na państwa, dzieje się tak po części dlatego, że w procesie państwowotwórczym językowi nadawana jest cecha wyróżnika odrębnego państwa”¹². Pogląd o państwowotwórczej roli języka, czyli że granice mogły się ostatecznie ukształtować w oparciu o dominację takiego, a nie innego języka, można podważyć zarówno dzięki doświadczeniu południowoazjatyckiemu, jak i przyjrzeniu się poszczególnym europejskim kulturom literackim, a nie historiom literatur. Dla badacza kultur Azji Południowej niemal oczywisty jest brak zależności pomiędzy językiem a państwem. Nie tylko granice państw w okresie wczesnonowoczesnym (bądź przedkolonialnym) nie przebiegały wzdłuż tych samych linii, co granice języków regionalnych, ale dokonanie takiego podziału jest dodatkowo niemożliwe z uwagi na bi- czy nawet poliglosję, będącą cechą dominującą rzeczywistości językowej tej części świata. Język literatury funkcjonował tam bowiem często niezależnie od języka życia codziennego. Nie mamy dowodów na to, że którykolwiek z nich decydo-

---

¹¹ „Texts are objects of intentionality, with a structure of meaning intersubjectively shared between author or performer and reader or listener. The past as such is not exclusively such an object [...] It has larger dimensions with effects that the primary agents themselves may have been unable to grasp, and that consequently have not been thematized or even made present in South Asian discourse. In other words, the view of the literary past from inside – the tazkirah, the Sanskrit praise-poem, the Kannada biographies, the different traditions of invention – may be supplemented by the view from outside: our view here and now, when the dust of history has settled”. Ibidem, s. 20–21.

¹² „[...] if languages come to distinguish nations, it is in part because nations are made by turning languages into distinctive national markers”. Ibidem, s. 11.

wał o podziałach politycznych. Współczesna koncepcja języka narodowego w Azji Południowej jest importem kolonialnym, który mimo zinstytucjonalizowanych starań do dziś nastęrcza wielu problemów. W Europie z kolei państwowotwórcza moc języka jest w ujęciu Pollocka koncepcją arbitralną, ukazującą nam rzeczywistość językową w krzywym zwierciadle. Krytyka ta wynika między innymi z sygnalizowanego już postulatu metodologicznego, że literaturą należy zajmować się jedynie w związku z jej kontekstem historycznym. Historie literatur pisanych w językach europejskich są projekcją na przeszłość światopoglądu współczesnego historykowi. Jest to przyjmowanie założenia, że historię można zrozumieć wyłącznie przez pryzmat współczesnych kategorii. Przypadek francuski pokazuje nam historię literatury jako twórczość teleologiczną, podporządkowaną przyjętej za oczywistą koncepcji literatury narodowej. Pollock podaje przykład *Nowej historii literatury francuskiej* pod redakcją Holliera¹³:

Nowa historia literatury francuskiej jest do cna teleologiczna i ahistoryczna, nie licząc jej brutalnej liniowości. Dokonuje ona pozbawionej odniesień do kontekstu projekcji literackości i pojęcia samego języka francuskiego na odległą przeszłość. I tak w jednym artykule informuje się nas, że „literatura ustna Francji powstała wraz z językiem francuskim, gdy ten wykształcił się z łaciny ludowej”, chociaż wtedy, gdy to rzekomo nastąpiło, nie było ani literatury, ani francuskiego, ani Francji¹⁴.

Jest to zatem historia podporządkowana współczesnemu punktowi widzenia i kategoriom, pisana bez uwzględnienia możliwych perspektyw współczesnych autorom i pierwotnym odbiorcom tych tekstów.

KULTURA A WŁADZA

Zagadnienie władzy jest dla Pollocka istotne ze względu na jej dwukierunkowe powiązania z literaturą. Z jednej strony zgadza się on z istniejącymi już sądami, że szeroko rozumiane relacje polityczne są w tekstach zakodowane,

¹³ D. Hollier, *A New History of French Literature*, Cambridge 1989.

¹⁴ „A New History of French Literature is teleological to the core and unhistorical except in its brute linearity. It projects back into the distant past both a context-free sense of the literary and a static notion of the French language itself. Thus, in one contribution we are told that «the oral literature of France came into being along with the French language as it developed out of popular Latin,» despite the fact that there was no literature, no French, and no France when this is supposed to have occurred”. Sh. Pollock, *Introduction*, op. cit., s. 11.

z drugiej wprowadza nowatorskie spojrzenie na języki literackie jako instrumenty władzy. Jak zauważa Rebecca Gould, historyk literatur kaukaskich i świata muzułmańskiego, zgodnie z metodologią Pollocka:

[...] łacina i sanskryt nie tylko odzwierciedlały rzeczywistość, którą rekonstruuje badacz okresu przednowoczesnego, ale pomagały ją kształtować. Zrozumiałe jest przez to, że literatura uczy nas o władzy nie mniej, niż studia nad władzą pomagają nam zrozumieć literaturę; polityka i kultura są nie tylko nierozdzielne, ale także tworzą siebie nawzajem¹⁵.

Literatura jest polityczna, ponieważ wytwarza w społeczeństwie wspólną przestrzeń, kształtuje wspólnotę rozumienia, pozwalającą na utrzymanie politycznego porządku i zapewnienie mu ciągłości. Pollock jako filolog praktyk pokazuje tę współzależność na przykładzie literatury sanskryckiej i wzajemnego przenikania się dwóch domen: *kawja* (*kāvya*) i *radźja* (*rājya*). Poza koncepcją kultury literackiej *kawja* jest terminem trudnym do zdefiniowania, ponieważ obejmuje teksty pisane zarówno prozą literacką, jak i wierszem, których gatunkowości nie można precyzyjnie określić z zastosowaniem kategorii europejskich. Zakres tego terminu, mówiąc najkrócej celem przybliżenia omawianej zależności, można zawęzić, stosując dwa zasadnicze kryteria. *Kawja* oznacza to, co pisane, w odróżnieniu od ustnego, a w jedenastym wieku w dyskursie literacko-naukowym dominująca była jeszcze klasyfikacja tekstów zgodna z podziałem na *kawję* i *śastry*, czyli „literaturę” i naukę. Dzięki temu rozróżnieniu ówczesna wiedza dysponowała jaśniejszym kryterium podziału na „literaturę” (*kawję*) i inne teksty niż to, z którym mamy do czynienia w dzisiejszym dyskursie teoretyczno-literackim. A przynajmniej adekwatnym do istniejącej wtedy twórczości. Literackość tekstu określano na podstawie jego zawartości i formy, to jest względów estetycznych. *Radźja*, czyli *domena króla* (jeśli posłużyć się skrótem myślowym odpowiadającym etymologicznemu znaczeniu terminu), jako ten element indyjskiej rzeczywistości, który odpowiada przyjmowanemu przez nas pojęciu władzy, nie tylko – jak zasygnalizowałem cytując R. Gould – często uwikłany był w treść „literatury”, ale wyznaczał powyższe kryteria literackości. Zdolność do pisania nie jest naturalna tak, jak naturalna jest

¹⁵ „[...] Latin and Sanskrit helped to shape rather than merely reflect the realities that the scholar of premodernity reconstructs. It therefore stands to reason that literature teaches us about power no less than a study of power helps us to understand literature; politics and culture are not only inseparable but also mutually self-constituting”. R. Gould, op. cit., s. 537.

zdolność do mówienia. Zatem w zgodzie z myślą Pollocka proces pisania można zdefiniować jako uwarunkowany społecznie i politycznie przywilej. „Literatura” taka nie tylko posiada wartości estetyczne i uwikłaną w kontekst treść, ale także dodatkowy wymiar: akt pisania, który sam w sobie również jest społecznie i politycznie uwikłany. „Pisanie nigdy nie było istotne dla literatury – dopóki literatura nie *stała się literaturą*”¹⁶. Tę grę słowem można zrozumieć dzięki innemu, centralnemu dla metodologii Pollocka różnieniu na *literization* i *literarization*. Pierwszy termin oznacza przejście od kultury mówionej do kultury manuskryptu, tj. pisanej, drugi dodatkowo oznacza zgodność z przyjętymi w dyskursie normami literackości: poruszaną tematyką, cechami leksykalnymi i metrum.

NOWOCZESNOŚĆ REGIONALNA I WERNAKULARYZACJA

Pollock traktuje nowoczesność jako koncept historyczny, którego obecne rozumienie nie zawsze pozwala odróżnić go od przednowoczesności. Wymienia szereg elementów uznawanych za nowoczesne, ale sam znajduje niekiedy te elementy w przednowoczesności. Za bezspornie nowoczesne uważa między innymi pracę jako towar, czyli element niematerialny, który stał się dobrem handlowym, państwo suwerenne, abstrakcyjne indywiduum. Niejednoznacznie nowoczesne są według niego takie elementy, jak przewaga racjonalności formalnej nad konkretną (na przykład organizacja pracy lub systemy księgowo), podział na pracę fizyczną i umysłową, wyodrębnienie społecznego, na które można wywierać wpływ jak na pewną abstrakcyjną całość, ekonomię jako odrębną dziedzinę, świadome przyswajanie wiedzy, powstanie systemów, które stawiają relacje społeczne poza ich kontekstem, kwestionowanie zasad moralnych, które zostały kiedyś bez wahania przyjęte, czy samotność. Pollock twierdzi, że elementy te zostały uznane za nowoczesne, ale były znane również przednowoczesności¹⁷. Problem z właściwym postrzeganiem tej ostatniej polega na mówieniu o niej z bezkrytycznym zastosowaniem dyskursu nowoczesności. Wytwarzany jest w ten sposób dyskurs o przednowoczesności, który staje się nowoczesny i uniemożliwia właściwe nakreślenie granicy. Ponadto sama nowoczesność czy przednowocze-

¹⁶ „Writing was never essential to literature – until literature *became literature*”. Sh. Pollock, *The Language of the Gods...*, op. cit., s. 4.

¹⁷ Ibidem, s. 9.

sność nie są absolutnymi kategoriami znaczeniowymi i były różne w różnych rejonach świata. I tak nowoczesność europejska według Pollocka nosi cechy przednowoczesności południowoazjatyckiej, a ta ostatnia cechy europejskiej nowoczesności. Odkrycie to jest dla amerykańskiego teoretyka punktem wyjścia do uczynienia użytecznym dla historii kulturalnej i politycznej szeregu pojęć granicznych, takich jak wczesne nowoczesności, wielorakie nowoczesności czy alternatywne nowoczesności. Perspektywa porównawcza pozwala wysunąć wniosek, że zarówno Europa, jak i Azja Południowa miały swoją przednowoczesność i nowoczesność, których liczne elementy rozwijały się niezależnie. Podważa tym samym myślenie o kolonializmie jako zjawisku eksportującym rzekomo wyłącznie europejską nowoczesność. Co więcej, Pollock odnajduje jej konkretne elementy jeszcze w indyjskiej przednowoczesności (na przykład analizę języka).

Pollocka zainteresowanie kulturami literackimi, dające najszersze pole dalszym badaniom porównawczym, koncentruje się wokół ustalonej przez niego binarności pojęć języka kosmopolitycznego i wernakularnego. Obserwacje uczonego prowadzą do wyróżnienia w historii kultur literackich dwóch wielkich okresów. Nazywa je tysiącleciami. Pierwsze tysiąclecie po Chrystusie to okres języków kosmopolitycznych: sanskrytu i łaciny, drugie – wernakularnych. Język kosmopolityczny, jak dowodzi on na przykładzie sanskrytu, cechuje z jednej strony charakter ponadregionalny („kosmo-”), z drugiej wymiar polityczny („-polis”), które wskazują na rolę tego języka w kształtowaniu form wyrazu kulturowego i politycznego. To właśnie te formy stworzyły podstawy kosmopolitycznego porządku. Badania nad literaturami regionalnymi wykazały, że te tworzone w językach indoeuropejskich, to jest na północy subkontynentu indyjskiego, wkroczyły w fazę kultury manuskryptów znacznie później niż literatury w językach drawidyjskich. Analogiczną, choć nie tożsamą linię rozwoju można zaobserwować w Europie, gdzie języki germańskie wykazywały autonomię znacznie wcześniej niż romańskie¹⁸. Jednym z istotnych wniosków, które Pollock zawdzięcza przyjęciu perspektywy porównawczej, jest zatem to, że „im bliżej język regionalny jest spokrewniony z [dominującym] językiem kosmopolitycznym, tym bardziej jest prawdopodobne, że rozwój literatury w języku lokalnym będzie trwał dłużej”¹⁹. Podobieństwa w zależnościach rozwojowych, które istniały między sanskrytem a językami północno- i południowindyjskimi

---

¹⁸ Rezultat tego zestawienia został szczegółowo omówiony w XI rozdziale dzieła Pollocka (ibidem, s. 437–467).

¹⁹ R. Gould, op. cit., s. 541.

oraz łaciną a językami romańskimi i germańskimi, wskazują, że złożona koncepcja współegzystencji i konfliktu między językami kosmopolitycznymi i wernakularnymi może mieć szerokie zastosowanie i pozwolić na sformułowanie teorii większego zasięgu niż idiosynkratyczna i teleologiczna kategoria historii literatury jednego języka.

Cytowana wcześniej entuzjastyczna praca R. Gould jest udaną próbą zastosowania teorii Pollocka w odniesieniu do Kaukazu. Jednakże najbardziej bodaj wpływowy współczesny kierunek badań literatur południowoazjatyckich spotyka się z krytyką już w odniesieniu do jego pierwotnego obszaru badawczego. Najbardziej znacząca wydaje się polemika holenderskiego badacza Hermana Tiekena, który dostrzega zupełnie odmienny rozwój procesu wernakularyzacji w Azji Południowej, to jest sytuuje jego początki ponad dwa tysiące lat temu²⁰, kwestionując tym samym podstawową periodyzację historii kultur literackich (pierwsze tysiąclecie języków politycznych i następujące po nim tysiąclecie wernakularyzacji). Ponadto według Pollocka proces przejścia między językiem kosmopolitycznym a wernakularnym wiązał się ze świadomym zastępowaniem jednego języka kosztem drugiego. Tiekien kwestionuje ten pogląd. Posługując się przykładami południowoindyjskimi, dowodzi, że „proces wernakularyzacji w Indiach wyraźnie nie był kwestią zastępowania dominującej kultury literackiej przez języki wernakularne, ale raczej odnajdywaniem przez nie miejsca dla siebie w obrębie tej kultury”²¹. Wątpliwości co do całkowitej słuszności teorii Pollocka budzą również współczesne studia nad literaturami epoki wczesnonowożytnej północnej części subkontynentu. Za kluczowy przykład mogą tu służyć funkcja i zasięg tak zwanego wczesnego *hindi*, utożsamianego najczęściej z językami literackimi *bradž* i *awadhi*²². Jest wysoce prawdopodobne, że zyskując status języka literackiego, traciły one swoją przynależność regionalną, przejmując rolę sanskrytu. Nie tworzyły wówczas nowej, odrębnej kultury literackiej, a ich popularność towarzyszyła wprowadzaniu do tej kultury pewnych innowacji²³.

²⁰ Por. H. Tiekien, *The Process of Vernacularization in South Asia*, „Journal of the Economic and Social History of the Orient” 2008, Vol. 51, No. 2, s. 339 i n.

²¹ „The process of vernacularization in India was clearly not a matter of the vernaculars replacing a dominant literary culture but rather of finding a place for themselves within that literary culture”. Ibidem, s. 379.

²² Tak zwykle nazywane są nieskodyfikowane systemy językowe, którymi posługiwali się twórcy nurtów literackich definiowanych w literaturze przedmiotu jako *bhakti* i *riti* (*rīti*), pomimo obecności w obrębie jednego tekstu form gramatycznych i leksykalnych uznawanych za przynależne do odrębnych języków.

²³ Na temat języka *Kabira* na północy oraz tamilskiego na południu por. H. Tiekien,

COMPARATIVE PHILOLOGY. INTRODUCTION TO THE KEY CONCEPTS OF SHELDON POLLOCK'S METHODOLOGY

Sheldon Pollock is one of the most influential Western scholars of early modern South Asia. The bulk of his academic writing focuses on the wide area of Indian philology and Indian intellectual traditions. The rich empirical South Asian material covered in his major work *The Language of Gods in the World of Men: Sanskrit, Culture and Power in Premodern India* (2006) should attract a strong interest also among the literary historians of the West. It offers a significant spectrum of the concepts and tools which form a new methodological proposition within the reshaped discipline of comparative literature. His theory of cosmopolitan and vernacular languages gives an interesting research frame not only for the South Asian scholars. The theorization of culture and power, i.e. the tensions between *rājya* and *kāvya* in shaping the "literary" of the early modernity comes from Pollock's essential postulate to "find what we are not looking for" and from his claim to concentrate on the precolonial before any attempt to define properly what changes have been brought by colonialism. The present article aims at familiarizing the reader with the crucial elements of Sheldon Pollock's workshop and his implicit suggestion that the nomotetic histories of literature be replaced with a wider concept of literary cultures.

KEY WORDS

philology, Sanskrit, cosmopolitan, vernacular, early modern, literary culture, culture and power, Sheldon Pollock, methodology

BIBLIOGRAFIA

1. Borek P., *History of a polyglossic literary culture. On the decline of the history of Hindi literature*, „Cracow Indological Studies”, tom XIV, Kraków 2013.
2. Domańska E., *Historia egzystencjalna*, Warszawa 2012.
3. Goody J., *The Theft of History*, Cambridge 2006.
4. Goody J., *Kradzież historii*, tłum. J. Dobrowolski, Warszawa 2009.
5. Gould R., *How Newness Enters the World: The Methodology of Sheldon Pollock*. „Comparative Studies of South Asia, Africa and the Middle East” 2008, Vol. 28, No. 3.
6. Hart J., *The Futures of Comparative Literature: North America and Beyond*, „Rèvue de littérature comparée” 2006, no 317.
7. Pollock Sh., *Introduction*, [w:] *Literary Cultures in History. Reconstructions from South Asia*, ed. Sh. Pollock, Berkeley, Los Angeles & London 2003.

---

op. cit., s. 379; w odniesieniu do nurtu *riti* por. także P. Borek, *History of a polyglossic literary culture. On the decline of the history of Hindi literature*, „Cracow Indological Studies” tom XIV, Kraków 2013.

8. Pollock Sh., *Sanskrit Literary Culture from the Inside Out*, [w:] *Literary Cultures in History. Reconstructions from South Asia*, red. Sh. Pollock, Berkeley, Los Angeles & London 2003.
9. Pollock Sh., *The Language of the Gods in the World of Men. Sanskrit, Culture, and Power in Premodern India*, Delhi 2007.
10. Pollock Sh., *We need to find what we are not looking for*, „IAS Newsletter” 2007, No. 43.
11. MESAAS. Sheldon Pollock, [online], <http://www.columbia.edu/cu/mesaas/faculty/directory/pollock.html>, [dostęp: 30.09.2013].
12. Tiekens H., *The Process of Vernacularization in South Asia*, „Journal of the Economic and Social History of the Orient” 2008, Vol. 51, No. 2.